

Таким образом, можно сделать **вывод** о том, что в реализации национальной политики в отношении тюркских народов можно выделить два этапа. Первый датируется 1917-1923 годами. Его хронологические рамки начинаются с момента большевистской революции и продолжаются до XII съезда РКП(б) в апреле 1923 года. Это период поиска концептуальных принципов реализации этнополитики, создания национальных автономных республик, возможностей дискуссий о сфере национальных отношений. Второй этап может быть датирован с 1923 по 1928 год. Начало этапа обозначается официальным провозглашением коренизации. Завершается период судебным процессом по делу Вели Ибраимова, ставшим сигналом наступления на национал-коммунистов в тюркских республиках.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Национальный вопрос и Советская Россия. – М.: Государственное издательство, 1921. – 91с.
2. Национальный и колониальный вопрос и РКП(б). Материалы и статьи. / под ред. Г.И. Бройдо. – М.: «Московский рабочий», 1925. – 411с.
3. Национально-культурное строительство в РСФСР к XV летию Октябрьской революции. Сборник статей. / под ред. А.Р. Рахимбаева. – М.-Л.: Наркомпрос РСФСР, Государственное учебно-педагогическое издательство, 1933. – 191с.
4. Итоги разрешения национального вопроса в СССР. Сб. статей. / под ред. С.М. Диманштейна. – М.: Издательство «Власть Советов» при президиуме ВЦИК, 1936. – 223с.
5. Національне питання в Україні ХХ - початку ХХІ ст.: історичні нариси / відп. ред. В.А. Смолій. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 592с.
6. Калинин М.И. Евреи в СССР / М.И. Калинин. – М.: издание ЦС ОЗЕТ, 1932. – 16с.
Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) Ф.1, оп.20, д.753, л.11.
Жизнь национальностей. – 1921. – 5 ноября. - №24(122).
Султан-Галиев М. Избранные труды / М. Султан-Галиев. – Казань: Гасыр, 1998. -719с.
Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). Ф. 17, оп.61, д.112, л.30об.
Государственный архив Автономной Республики Крым (ГААРК). Ф. П-1, оп.1, д.63, л.325.

SUMMARY

Soviet ethnic policy in respect of the Turkic peoples in the 1920 -1930th was studied in this article. The formation and implementation of national policy in the Crimean ASSR against the Crimean Tatars was analyzed. The korenization, creation of the national rural councils, the agrarian reforms, formation of the proletariat of Crimean Tatars, the transformation of the cultural and humanitarian sphere were major components of the Soviet Ethnopolitics.

Л. М. ХРЯЩЕВСЬКА

СТРАТЕГІЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У часи існування СРСР Україна була позбавлена можливості здійснювати власну етнонаціональну політику. Все, що робилося в галузі міжнаціональних відносин в Україні, планувалося в центральних органах КПРС. Українське ж керівництво було лише виконавцем загальносоюзних програм. Українська нація, інтереси якої мала б захищати місцева партійна еліта, лише формально мала свою державність. Унітарний (на практиці) характер радянської федерації відводив українцям роль звичайної етнічної групи, яка жила під патронажем союзного центру. У такому стані перебували всі народи СРСР. Винятком була хіба що російська нація, яку режим використовував як провідника своєї політики на місцях.

Виходячи з цього, Українська держава взяла курс на побудову багатокультурного суспільства, національна ідентичність членів якого формується на засадах територіального патріотизму та етнічного плюралізму. Відповідно, принцип рівності прав та свобод громадян,

незалежно від їхнього національного (етнічного) походження, раси, віросповідання, мови було покладено в основу етнонаціональної політики. Філософською парадигмою її змісту стали міжнаціональна злагода й етнічне розмаїття, а головною метою – утвердження гармонійної моделі міжетнічного співжиття.

Гармонізація етнонаціональних відносин, утвердження в українському домі міжетнічного миру і злагоди можливо лише за умови забезпечення адекватної політико-правової бази. Створення останньої стало для Української держави після проголошення незалежності одним із найактуальніших пріоритетів.

Зі всієї гами аспектів складної і багатогранної проблеми автор статті визначила за мету розглянути стратегію етнонаціонального розвитку незалежної України.

Досягнення поставлених цілей і мети здійснювалось на основі комплексного підходу із використанням і застосуванням таких принципів, як історизм, об'єктивність, плюралізм, а також системного, порівняльного та інших методів пізнання.

Серед сучасних наукових досліджень існує значна кількість робіт, зокрема І. Кураса, Ю. Римаренка, В. Скуратівського, О. Палія [1] та інших вчених, які присвячені концептуальному осмисленню етнонаціональної політики України. Аналіз політико-правових засад забезпечення прав етнонаціональних спільнот на сучасному етапі та в історичній ретроспективі здійснюється, насамперед, в наукових працях О. Антонюка, В. Євтуха, В. Котигоренка, О. Майбороди, О. Рафальського, С. Римаренка [2] та ін.

Перш ніж перейти до аналізу етнонаціонального розвитку незалежної України, варто зазначити, що основні принципи етнонаціональної політики були закладені вже у перших політико-правових документах, прийнятих у період становлення незалежної України.

Стратегія етнонаціонального розвитку з проголошенням незалежності України знайшла своє відображення в найголовніших державних актах – у Декларації про державний суверенітет, Акті проголошення незалежності, Декларації прав національностей, Законі про національні меншини, Конституції України та ін.

У Декларації про державний суверенітет України, прийнятій 16 липня 1990 р., наголошується, що єдиним джерелом державної влади є народ України, який складається з громадян Республіки всіх національностей; встановлюється рівність перед законом усіх громадян незалежно від їхнього походження, національної приналежності, мови тощо; держава гарантує всім національностям, які проживають на території Республіки, право вільного національно-культурного розвитку; забезпечується національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості та традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя; держава виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, які проживають за межами Республіки [3, с. 429].

Проголошуючи незалежність України 24 серпня 1991 р., Президія Верховної Ради у «Зверненні до громадян України всіх національностей» наголосила, що починається нова доба в розвитку міжнаціональних відносин в Україні, тому влада бере на себе всю відповідальність за те, що проголошення незалежності України ні в якому разі не спричинить порушення прав людей будь-якої національності [4]. Це було важливим тому, що в той час деякі деструктивні сили, особливо прихильники збереження СРСР, намагалися залякувати неукраїнців, відносно яких нібито нова влада проведиме політику ксенофобії та насильства.

Наступний етап започаткувала Декларація прав національностей України, що була прийнята 1 листопада 1991 р. У ній проголошено рівноправність усіх етнічних складових українського поліетнічного суспільства, зокрема рівність політичних, економічних, соціальних та культурних прав; заборона дискримінації за національного ознакою; зобов'язання держави щодо створення належних умов розвитку всіх національностей, їх культур, вільне користування рідною мовою в усіх сферах суспільного життя; право на громадські об'єднання та ін. [5, с. 799].

Юридичною основою етнонаціональної політики України став прийнятий Верховною Радою України Закон про національні меншини. Положення цього Закону використані нами в розділі II даної роботи, що присвячений проблемі міжнаціональних відносин. Зараз ми лише наголосимо, що цим документом гарантується право меншин на національно-культурну автономію, створення умов для відродження і розвитку своєї культури, свобода творчості, доступ до надбань світової культури та ін.

Принципове значення для формування державної етнонаціональної політики має Конституція України. Згідно зі ст. 5 Основного Закону, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ. Разом з тим конкретизовано окремі його структурні етнокомпоненти: українська нація, національні меншини; також уперше на законодавчому рівні визначено як окрему етнічну категорію і суб'єкт права – корінні народи (ст. 11).

Виходячи з такого розуміння етнопроблем, в Україні політико-правова база регулювання етнонаціональних процесів продовжує удосконалюватися. Вона спрямована на забезпечення оптимального балансу інтересів титульної нації та етноспільнот, представників окремих національностей. Сучасний стан національної сфери України вимагає нових підходів, законодавчих актів і політичних рішень. Необхідність формування державної етнонаціональної політики України зумовлена:

- багатонаціональним складом її населення, етнонаціональну структуру якого становлять українська нація, корінні народи та національні меншини – представники понад ста національностей;
- процесами етнічного відродження як української нації, так і корінних народів та національних меншин. Характерною рисою цього процесу є, з одного боку, утвердження української нації, корінних народів та національних меншин як сталих структурних компонентів українського суспільства, а з іншого, – їх інтеграція і формування багатонаціонального українського народу;
- інтенсифікацією зв'язків з історичною батьківщиною представників української діаспори, залучення їх до державотворчих процесів в Україні;
- поверненням до України раніше депортованих народів та їх інтеграцією в українське суспільство. Головною метою державної етнонаціональної політики України є забезпечення рівноправних відносин та тісної взаємодії представників різних етносів, які мешкають в Україні, підтримка атмосфери толерантності, довіри й поваги у взаєминах між ними; оптимальне врахування інтересів усіх етнонаціональних спільнот, створення сприятливих умов для розвитку української нації, корінних народів та національних меншин. Змістом етнонаціональної політики постає проблема міжнаціональної злагоди в умовах етнічної розмаїтості;
- посилення міграційних процесів. Тисячі людей із країн Сходу й Півдня перетинають Україну, значна частина їх залишається в Україні, іноді незаконно; мільйони наших громадян змушені залишати батьківщину у пошуку кращої долі.

Основними напрямками державної етнонаціональної політики України є:

1. Забезпечення рівних конституційних прав та свобод і рівності перед законом усіх громадян незалежно від їхнього етнічного походження.
2. Гарантування повної рівноправної участі громадян України, які належать до різних етнічних спільнот, у всіх сферах життя українського суспільства.
3. Забезпечення розвитку культури української нації та інших етноспільнот держави.
4. Визнання багатоетнічного характеру українського суспільства і підтвердження права всіх його членів на збереження та популяризацію своєї культурної спадщини; оцінка внеску кожної етноспільноти в розвиток українського суспільства.
5. Підтримання атмосфери взаєморозуміння і взаємної поваги між усіма складовими етнонаціональної структури українського суспільства та розв'язанням етнополітичних суперечностей і конфліктів мирними засобами.
6. Виховання поваги всього українського суспільства до культур, релігій, традицій, звичаїв усіх національностей, які проживають в Україні.
7. Забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя в Україні; гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської мови, інших мов національно-етнічних спільнот в Україні.
8. Сприяння українській діаспорі в збереженні та розвитку національної культури, мови, традицій та звичаїв з урахуванням національного законодавства країни проживання; визнання прав осіб, депортованих за національною ознакою з території України, на добровільне повернення в Україну, сприяння їх інтеграції в українське суспільство.

Етнонаціональна політика має спиратися на певний механізм своєї реалізації. Таким механізмом в Україні є:

- законодавство, в тому числі довгострокові державні програми, спрямовані на прогнозування і регулювання етнонаціональних процесів в Україні, та спеціальні програми, що стосуються конкретних напрямків реалізації етнополітики в Україні;
- спеціально уповноважений урядовий орган державного управління, інші органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, а також громадські організації національних меншин;
- міжнародне співробітництво з іноземними державами та з відповідними міжнародними організаціями з метою використання їхнього досвіду й потенціалу, в тому числі фінансового, для реалізації цілей державної етнонаціональної політики [6].

Досвід більшості поліетнічних держав доводить, що успіх у виконанні стратегічних державних завдань може гарантувати лише демократичність суспільного ладу на основі дотримання фундаментальних прав і свобод людини й націй, соціально-економічного зростання, повсюдного поширення високої етнополітичної та етнотолерантної культури суспільства. У цьому має відігравати свою роль етнонаціональна політика як складова політики взагалі.

Існуючи в двох вимірах, етнонаціональна політика, по-перше, як і політика взагалі, є процесом розподілу влади, в якому беруть участь етнічні спільноти, захищаючи свої інтереси; по-друге, це система запланованих кроків та заходів, що їх здійснюють державні управлінські органи з метою втілити в життя гармонійну модель етнополітичного буття. Прикладом останнього є оперативне вирішення питань, що виникають. Скажімо, Рада представників кримськотатарського народу при Президентові України сприяє владним структурам у вирішенні багатьох складних питань відновлення життєдіяльності й етнополітичного розвитку кримськотатарського населення, його інтеграції в суспільно-політичне життя АРК; вирішення гострих питань облаштування та інтеграції в українське суспільство депортованих кримських татар, які повернулися на постійне місце проживання в Криму, зокрема:

- надання житлових субсидій для депортованих осіб, які проживають у недобудованих помешканнях;
- створення додаткових робочих місць для репатріантів;
- забезпечення банківським обслуговуванням програм облаштування депортованих;
- поліпшення їхнього медичного обслуговування;
- виділення цільових коштів на реставрацію Бахчисарайського історико-культурного заповідника, святкування 100-річчя з дня заснування кримськотатарського театру тощо [7, с. 2].

Українська держава, виходячи із основних положень цих документів, визнаючи органічну єдність прав людини й прав національностей, гарантує всім громадянам України незалежно від їх національного походження рівні права і свободи у всіх сферах суспільного життя, підтримку самовизначення етноспільнот і їх розвитку у формах, які не створюють загрози територіальній цілісності країни. Це спрямовує державне управління етнонаціональними процесами на створення сприятливих умов для розвитку етнічних спільнот, розв'язання суперечностей, що виникають в ході етнодержавобудівництва, відповідно до законів та тенденцій, функціонуючих у системі етнонаціональних відносин.

Сучасний стан національної сфери України вимагає нових підходів, законодавчих актів і політичних рішень. Цим завданням відповідає «Концепція державної етнонаціональної політики», проект якої розроблений Кабінетом Міністрів у 2000 р. і поданий до Верховної Ради України, у якому передбачено:

- дотримання етнонаціональних процесів у житті українського поліетнічного суспільства;
- забезпечення умов для розвитку української нації, особливо таких її чинників, як мова, культура, традиції;
- створення сприятливих умов для опанування державною мовою населенням країни;
- підвищення суспільного престижу української мови та подолання негативних соціально-психологічних стереотипів і деформацій мовної сфери в минулому;
- забезпечення умов розвитку корінних народів і національних меншин на основі державної гарантії їх широкого спектра прав;
- інтеграція в українське суспільство осіб, депортованих за національною ознакою;
- співробітництво нашої країни з українською діаспорою;
- урахування міжнародних стандартів демократичної етнополітики [6, с. 2].

Етнонаціональна політика української держави ставить за мету перетворити багатонаціональний склад свого суспільства з можливого джерела міжетнічних суперечок і

конфліктів на підвалину зміцнення стабільності поліетнічного суспільства. Пріоритетами такої політики є:

- забезпечення через відповідне законодавство та державні програми рівних можливостей участі громадян незалежно від їх національності та в усіх сферах життя суспільства й управлінні державними і громадськими справами, зміцнення гарантій, які запобігають проявам ксенофобії, дискримінації громадян за національною і расовою ознаками;
- відродження українського етносу, забезпечення етнокультурної самобутності української нації, її динамічного відтворення, піклування про національно-культурні потреби українців, які мешкають за межами етнічної батьківщини;
- відродження духовного життя національних меншин на принципах національно-культурної автономії, захист їх етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності;
- відновлення історичної справедливості щодо депортованих у радянські часи кримськотатарського народу і національних меншин, здійснення заходів щодо їх правової, політичної, соціально-культурної реабілітації;
- утвердження в міжетнічних відносинах атмосфери толерантності, дружби, високої взаємної довіри, поваги до національних традицій тощо [8, с. 372-376].

Здійснення єдиної державної політики у сфері міжетнічних відносин покладається на центральні органи влади та відповідні структури місцевих адміністрацій та місцеве врядування.

Найбільш актуальними проблемами етнонаціонального розвитку в Україні нині є:

- підтримання та поглиблення ефективної взаємодії між різними компонентами етнонаціональної структури українського поліетнічного суспільства;
- формування дійової системи толерантних стосунків у міжетнічній взаємодії;
- запобігання політизації етноспільнот та їх національно-культурних товариств (спроби створити політичні партії на етнічній основі або етнічні рухи, що інтенсифікуються внаслідок певних політичних процесів (вибори та ін.));
- формування політико-правового поля, адаптованого до європейського законодавства про національні меншини. Особливо важливо чітко визначити критерії та механізми реалізації прав останніх на етномовний розвиток (зміцнення позицій державної мови, відродження і створення умов для функціонування мов національних меншин), окреслення в законодавстві взаємних зобов'язань учасників етнонаціональних процесів;
- безумовність прагнення до побудови суспільства в Україні, яке має функціонувати на засадах полікультурності й толерантності [9].

Таким чином, змістом етнонаціональної політики української держави є міжнаціональна злагода в умовах етнічного розмаїття, яка передбачає створення рівних можливостей для всіх її громадян в економічній, соціальній і культурній сферах суспільства незалежно від ознак раси, етнічного і соціального походження, релігійних переконань, мовної специфіки, місця проживання. Поки що Україні, на відміну від багатьох інших посттоталітарних держав, вдалося запобігати ескаляції етнополітичних конфліктів і зберігати етнополітичну стабільність. Звичайно, становлення демократичної етнонаціональної політики України не обійшлося без певних прорахунків. До них можна віднести зволікання з прийняттям державної концепції етнонаціональної політики (і це при тому, що науковці давно вже розробили кілька її варіантів); гальмування розвитку етнополітичного законодавства та деякі інші.

Однак, попри ці та інші недоліки, Україна має непогані шанси перетворитися на «східноєвропейську Швейцарію», де пануватимуть національна єдність і злагода, що є головною запорукою миру й добробуту всіх громадян, етнонаціональних спільнот і всього суспільства. Допомогти наблизенню цієї важко досяжної, але величної та цілком реальної мети можуть також і подальший розвиток етнополітології та вдосконалення етнонаціональної політики.

Етнонаціональна політика України є загалом демократичною. І хоч при її провадженні були деякі прорахунки, в цілому вона досягла вагомих успіхів, забезпечивши зокрема етнополітичну стабільність суспільства.

Однак все це не виключає, а, навпаки, вимагає подальшого розвитку етнополітології, етнополітичної конфліктології та вдосконалення етнонаціональної політики. Обравши шлях боротьби за створення власної держави, українці пішли шляхом, проторованим недержавними націями. Виборовши незалежність, фактично вже сформованою нацією за етнічними ознаками, на відміну від

становлення нації політичної (французької чи канадської), українська нація має модернізуватися у націю політичну. Завдання нелегке, але можливе і необхідне.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Курас І. Ф. Етнополітика: Історія і сучасність / І. Ф. Курас. – К.: УСПП, 1999. – 352 с.; Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. – К.: Юрінком, 1995. – 272 с.; Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: навч. посібник / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.
2. Антонюк О. Діаспори в Росії та Україні. Формування правової бази співробітництва / О. Антонюк // Віче. – 2000. - № 8; Євтух В. Якою повинна бути етнополітика української держави? / В. Євтух // Віче. – 1992. - № 8; Котигоренко В. Етнополітика в Україні: загальне та регіональне як об'єкт і предмет наукового пізнання / В. Котигоренко // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – К., 2010. – Вип. 40 (№ 10). – С. 429-441; Майборода О. Етнонаціональна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні / О. Майборода // Сучасність – 1995. - № 12; Рафальський О. О. Поняття «національна меншина» в етнополітичному дослідженні / О. О. Рафальський // Наукові записки ІІІЕНД. – 1999. – Вип. 8. – С. 176-183; Римаренко Ю. І. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду / Ю. І. Римаренко. – К., 2000. – 516 с.
3. Про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради України від 16 липня 1990 р. № 55-Х11 // Відомості Верховної Ради України (далі – ВВР України). – 1990. – № 31. – Ст. 429.
4. Обращение к гражданам Украины всех национальностей // Правда Украины. – 1991. – 31 августа.
5. Декларація прав національностей України: Декларація Верховної Ради України від 1 листопада 1991 р. №1771-ХІІ // ВВР України. – 1991. – № 53. – Ст. 799.
6. Концепція державної і етнонаціональної політики України. Проект // Архів Ком-ту ВР. – 2002.
7. Кримські татари – проблеми і турботи // Голос України. – 2000. – 26 листопада.
8. Проект Закону України «Про концепцію державної етнонаціональної політики України» // Міжнародні відносини та національні меншини України: Стан, перспективи. – К.: Голов. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2004. – 384 с.
9. Стратегія етнонаціональної політики України // Урядовий кур'єр. – 2000. – 3 серпня.

SUMMARY

The article describes the development of ethno-national strategy of independent Ukraine, analyzed political and legal documents in the period of Ukraine's independence.

В.М.АНДРЕЄВ

УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ-УНІВЕРСАЛ ВІКТОР ПЕТРОВ НА ТЛІ РАДЯНСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ НАУКИ: МОСКВА 1949-1956 рр.

Віктор Платонович Петров (псевдоніми – В. Домонтович, В. Бер, В. Плят та ін.; 22(10).10.1894–08.06.1969) – видатний представник української гуманітарної думки ХХ ст. – літературознавець, філолог, фольклорист, етнограф, історик, археолог, філософ і талановитий письменник. Майже все життя, починаючи з 1919 р., не рахуючи перерву 1942–1956 рр. (1942-1949 рр. – період розвідницької діяльності на окупованих нацистами територіях та в західних зонах окупації Німеччини та 1950–1956 рр. – робота в московському Інституті історії матеріальної культури АН СРСР (далі – ІМК АН СРСР)), В. Петров був пов'язаний із українською академічною наукою. Утім, визнаний у 1920–1940-ті рр. як науковець та письменник, В. Петров, в силу різних життєвих колізій і обставин, був благополучно і надовго “вилучений” з інтелектуального простору СРСР та української діаспори, а його багатогранна літературна, філософська та наукова спадщина забута. В останні два десятиліття контроверсійні життя й творчість Віктора Петрова привертають все більше уваги дослідників [1-4 та ін.]. Натомість наукова спадщина вченого-універсала вивчена фрагментарно, в тому числі його внесок в розвиток вітчизняної археології – розробку теоретичних та